

INSTYTUT
PAMIĘCI
NARODOWEJ

KSIĄDZ JAN BRANDYS

Daniel Szlachta

BOHATEROWIE
NIEPODLEGŁEJ

Ksiądz Jan Brandys, zdjęcie z okresu II wojny światowej
(zbiory Władysława i Andrzeja Pustelników)

KSIĄDZ JAN BRANDYS

1886–1970

Jan Brandys, kapłan diecezji wrocławskiej, a następnie katowickiej, swoją działalnością przyczynił się do włączenia w 1922 r. części Górnego Śląska do Polski. Szczególny wpływ na jego postawę wywarł starszy brat Paweł, znany śląski działacz społeczny i narodowy. Jako duszpasterze obaj bracia czynnie zaangażowali się w walkę powstańczą i plebiscytową. Ksiądz Jan brał w tym czasie udział w wojnie polsko-bolszewickiej i mimo odniesionych ran stanął na czele tzw. grupy dziergowickiej walczącej w III powstaniu śląskim. Uczestniczył także w tworzeniu Polskiej Organizacji Wojskowej na Górnym Śląsku. Podczas II wojny światowej był kapłanem polskich wojsk na Zachodzie oraz na Bliskim Wschodzie. Walczył w obronie Tobruku jako kapłan Samodzielnej Brygady Strzelców Karpackich. Brał udział w procesie formowania Wojska Polskiego, na którego czele stanął gen. Władysław Anders. Uczestniczył w bitwie o Monte Cassino. Cieszył się wielkim autorytetem i zaufaniem wśród żołnierzy, nazywany był przez nich ojczulkiem. A z powodu niezwyklej odwagi zyskał miano „księdza z bronią w ręku”.

Rodem z ziemi pszczyńskiej

Jan Brandys urodził się 13 listopada 1886 r. w Pawłowicach-Dębinie (część Pawłowic Śląskich koło Pszczyny) jako najmłodszy z sześciorga dzieci zamożnego rolnika Pawła i Zuzanny z domu Karety. Rodzina Brandysów znana była ze swojej działalności o charakterze narodowym, wielu jej członków piastowało funkcję wolnych sołtysów. Jednym z nich był także ojciec Jana. Rodzice, pracowici i znani z dobrego serca, pielęgnowali przywiązanie do Kościoła katolickiego i ojczystego Śląska.

Rodzice Paweł i Zuzanna z d. Kareta (zbiory Władysława i Andrzeja Pustelników)

Klasztor

Kościół

Szkoła

Mleczarnia

Zamek

PAWŁOWICE ŚL.

Pocztówka z Pawłowic Śląskich, miejscowości rodzinnej braci Brandysów, okres międzywojenny (zbiory Władysława i Andrzeja Pustelników)

Przez wiele lat w rodzinie Brandysów krążyła historia o pradziadku braci, Pawle Brandysie (1755–1828), wolnym sołtysie z Pawłowic, który zasłynął tym, że w czasie insurekcji kościuszkowskiej zorganizował zbiórkę pieniędzy i na rynku krakowskim przekazał je powstańcom. Walcząc o polską niepodległość, brał udział w wojnach napoleońskich. Dlatego też w rodzinnym domu Brandysów przykładano wielką wagę do pielęgnowania polskiej tradycji i przynależności narodowej. Owocem tej postawy była późniejsza działalność narodowa Pawła, który stał się wzorem dla młodszego brata.

Zdjęcie z okresu studiów (zbiory Władysława i Andrzeja Pustelników)

Swoją edukację Jan Brandys rozpoczął w rodzinnej miejscowości. Następnie uczęszczał do gimnazjum w Pszczynie, które ukończył w 1908 r. egzaminem dojrzałości. Podobnie jak brat podjął studia na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Wrocławskiego. Na studiach był aktywnym członkiem i prezesem Towarzystwa Naukowego Akademików Górnoślązaków, a jednym z jego założycieli był Paweł. Celem działalności Jana było rozbudzenie świadomości patriotycznej wśród studentów teologii. Należał do organizacji „Swoi” i tajnego Związku Młodzieży Polskiej „Zet”.

Paweł Brandys, brat Jana, urodził się 4 grudnia 1869 r. w Pawłowicach-Dębinie koło Pszczyny. Studiował na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Wrocławskiego. Był współzałożycielem Towarzystwa Naukowego Akademików Górnoślązaków, które stawiało sobie za cel propagowanie języka polskiego, kultury i historii Polski. W 1895 r. założył na uczelni Koło Polskie. Świeceń kapłańskich udzielił mu 22 czerwca 1896 r. we Wrocławiu kard. Jerzy Kopp. Był wikariuszem w parafiach św. Andrzeja w Zabrze i Matki Bożej Bolesnej w Rybniku, gdzie z powodu propolskiej postawy nie mógł zostać proboszczem. Natomiast w parafii św. Anny w Dziergowicach k. Koźla już jako proboszcz wybudował nowy kościół i przyczynił się do powstania organizacji społecznych oraz kasy pożyczkowej. Do swoich parafian wygłaszał kazania w języku polskim. Współpracował z „Katolikiem”, „Gazetą Opolską” i „Nowinami Raciborskimi”. W 1907 r. został posłem na sejm pruski. Podjął walkę przeciwko dyskryminacji Polaków. W czasie I wojny światowej zbierał środki materialne i żywność dla ludności Królestwa Polskiego. W okresie powstań i plebiscytu poparł walkę o przyłączenie Śląska do Polski, podejmując współpracę z Alfonsem Zgrzebniakiem, Wojciechem Korfantym oraz Polskim Komisariatem Plebiscytowym. Po przyłączeniu w 1922 r. Górnego Śląska do Polski został proboszczem w Michałkowicach. Zaangażował się w działalność Chrześcijańskiej Demokracji i z jej ramienia uzyskał mandat senatora. W czasie okupacji niemieckiej za swoją postawę został wpisany do *Specjalnej księgi gończej dla Polski*, zawierającej listę osób szczególnie niebezpiecznych dla III Rzeszy. Mimo choroby decyzją gestapo został wysiedlony do Żor. Po wojnie powrócił do Michałkowic, tam zmarł 24 kwietnia 1950 r. Odznaczony m.in. Krzyżem Komandorskim Orderu Polonia Restituta.

Z bratem ks. Pawłem
Brandysem (z lewej)
(zbiory Władysława
i Andrzeja Pustelników)

Rodzeństwo Jana Brandysa (pierwszy z lewej): bracia Franciszek i Karol oraz siostry Zuzanna (w kapeluszu) i Julia, w środku najstarszy brat Paweł (zbiory Władysława i Andrzeja Pustelników)

Duszpasterz

Święcenia kapłańskie Jan Brandys przyjął 22 czerwca 1912 r. we Wrocławiu z rąk kard. Jerzego Koppa. W pierwszych latach swojej posługi duszpasterskiej był często przenoszony na różne parafie. Z pewnością niemałe znaczenie miała jego społeczna aktywność w czasie studiów wrocławskich. Ksiądz Jan głosił kazania w języku polskim, współpracował z miejscową młodzieżą oraz organizacjami o charakterze społecznym, których celem było propagowanie kultury polskiej. Szczególnie zaangażowany był w Towarzystwo Czytelni Ludowych, mające za zadanie podnoszenie poziomu kultury polskiej wśród mieszkańców Śląska, należącym wówczas do Rzeszy Niemieckiej. Towarzystwo między innymi zakładało biblioteki ludowe, aby mogły z nich korzystać lokalne społeczności.

Pierwszym miejscem posługi duszpasterskiej ks. Jana była parafia św. Katarzyny w Jastrzębiu (obecnie w Jastrzębiu Górnym). Jako wikariusz pracował tu jedynie przez kilka miesięcy. Jeszcze w tym samym roku został przeniesiony do parafii Wszystkich Świętych w Raszowej koło Koźła, gdzie po śmierci miejscowego proboszcza pełnił też obowiązki administratora. Następnie był wikariuszem w parafii w Ujeździe, od 1917 r. w Łabędach (obecnie dzielnica Gliwic), a rok później w parafii św. Wawrzyńca w Wielkich Strzelcach (obecnie Strzelce Opolskie). Szczególnie podczas pobytu w ostatniej parafii krzewił działalność narodową i patriotyczną, popularyzując polską literaturę i historię wśród ludności. Z tego powodu znosił prześladowania ze strony proboszcza ks. Maksymiliana Ganczarskiego, który znany był z przekonań hakatystycznych i germanizacyjnych, dlatego mówiono o nim: Herr von Gramczarski.

W czasie I wojny światowej ks. Jan był także zaangażowany w organizowanie pomocy dla mieszkańców Królestwa Polskiego zagrożonych klęską głodu. W tym celu podjął współpracę ze swoim bratem Pawłem,

który w 1915 r. założył Komitet Niesienia Pomocy Królestwu Polskiemu. Celem Komitetu było gromadzenie środków materialnych oraz żywności dla głodującej ludności na terenach Królestwa Kongresowego, na które wkroczyły wojska niemieckie.

W powstaniach śląskich 1919–1921

Po zakończeniu działań wojennych pojawiły się utrudnienia uniemożliwiające prowadzenie działalności społecznej. Wówczas ks. Brandys wspólnie ze swoim bratem podjął starania o przyłączenie Górnego Śląska do Polski. Miało temu służyć utworzenie Polskiej Organizacji Wojskowej Górnego Śląska o charakterze konspiracyjnym. Dlatego obaj bracia byli prześladowani przez bojówki niemieckie i kilkakrotnie zagrożeni aresztowaniem. Z powodu groźby aresztowania przez Genschutz ks. Jan na przełomie maja i czerwca 1919 r. opuścił parafię w Wielkich Strzelcach i przeniósł się do Ostrowa Wielkopolskiego, który przyłączono do państwa polskiego. Będąc w Wielkopolsce, poznał ks. Stanisława Adamskiego i Wojciecha Korfantego.

W lipcu 1919 r. ks. Brandys został mianowany kapelanem 1 Pułku Strzelców Bytomskich, którego był współorganizatorem. W tym samym czasie współpracował także z Towarzystwem Gimnastycznym „Sokół”. Jednocześnie zaangażował się w zorganizowanie I powstania śląskiego. Temu służył udział w zebraniu (prowadzonym przez brata Pawła), na którym wyznaczono termin rozpoczęcia powstania. Po wybuchu walk powstańczych został mianowany szefem duszpasterstwa wojsk powstańczych, a następnie naczelnym kapelanem wojsk powstańczych na obszar Górnego Śląska. Dlatego od sierpnia 1919 r. przebywał na terenie plebiscytowym. Po upadku I powstania śląskiego, jeszcze w 1919 r. rozpoczął prace nad współtworzeniem POW Górnego Śląska na terenie powiatu strzeleckiego.

Ksiądz Jan Brandys (drugi z lewej w pierwszym rzędzie) z oficerami 1 Pułku Strzelców Bytomskich (zbiory Władysława i Andrzeja Pustelników)

Zasługi młodszego z braci Brandysów zostały docenione, na co jednoznacznie wskazuje mianowanie go naczelnym kapłanem wojskowym na obszar Górnego Śląska przez Naczelną Radę Ludową. Na wniosek duszpasterstwa wojsk wielkopolskich, którym kierował gen. Józef Dowbor-Muśnicki, został też dziekanem POW Górnego Śląska. Decyzja wywołała sprzeciw władz niemieckich, czego wyrazem jest notatka skierowana do śląskich władz powiatowych:

„Podaje się do wiadomości, że na tutejszym terenie działa w ostatnim czasie polski proboszcz dywizyjny Jan Brandys, który ok. 1,5 roku był tu kapłanem, a następnie znikł. Odbywa on podróże agitacyjne, agituje za górnośląską partią narodową Korfanteego”.

Z tego powodu ks. Brandys wyjechał ze Śląska i udał się na tereny przyłączone do państwa polskiego. Pełnił obowiązki kapłana garnizonu

w Ostrowie Wielkopolskim. Następnie ukrywał się w Piotrowicach na Śląsku Cieszyńskim, a przez krótki czas przebywał w obozie dla uchodźców politycznych ze Śląska.

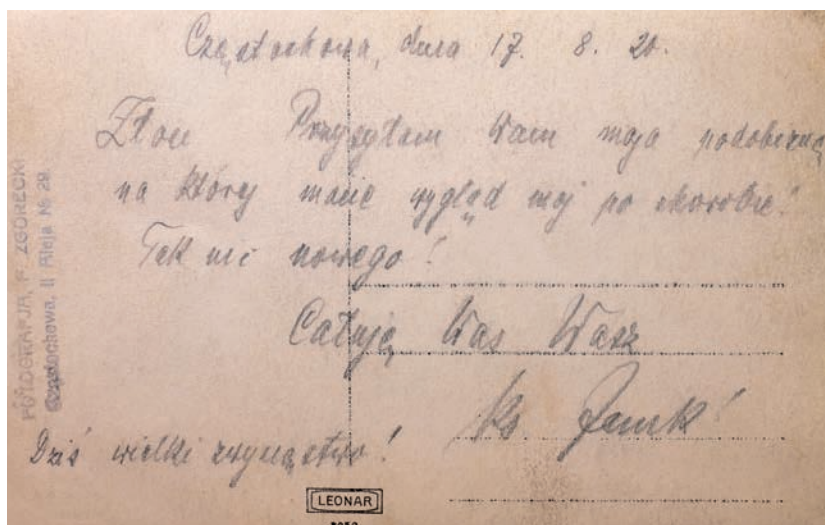
W okresie powstań śląskich i plebiscytu na Górnym Śląsku ks. Jan Brandys brał także udział w wojnie polsko-bolszewickiej na froncie litewsko-białoruskim. Przez cały ten czas pełnił obowiązki kapelana 1 Pułku Strzelców Bytomskich. 2 czerwca 1920 r. uczestniczył w bitwie pod Rybczanami, a także w walkach o oswobodzenie Wilna. Podczas bitwy nad rzeką Mniutą został ranny w nogę, wytrwał jednak do końca, ale pobyt w szpitalu w Częstochowie uniemożliwił mu udział zarówno w bitwie warszawskiej, jak i w II powstaniu śląskim.

1 Front Litewsko-Białoruski, w jasnych mundurach żołnierze gen. Józefa Hallera (Błękitna Armia), w ciemnych – żołnierze 1 Pułku Strzelców Bytomskich, Wileńszczyzna, 1920 r. (zbiory Władysława i Andrzeja Pustelników)

Na leczeniu w szpitalu w Częstochowie, ks. Brandys siedzi w mundurze wojskowym (trzeci z prawej) (zbiory Władysława i Andrzeja Pustelników)

Druga strona pocztówki wysłanej ze szpitala przez ks. Brandysa (zbiory Władysława i Andrzeja Pustelników)

W 1 Pułku Strzelców Bytomskich ks. Brandys pozostał do 30 października 1920 r. Następnie zamieszkał w parafii św. Anny w Dziergowicach, gdzie proboszczem był jego brat Paweł. Obaj kapłani uczestniczyli w licznych wiecach i zebraniach na rzecz przyłączenia Śląska do państwa polskiego. Temu służyły organizowane w Dziergowicach odczyty i wykłady z historii literatury polskiej. W ten sposób pokazywali, że nie popierają narodowości śląskiej, wśród miejscowej społeczności bowiem pojawiła się taka idea.

Podczas III powstania śląskiego ks. Jan Brandys pełnił obowiązki naczelnego kapelana wojsk powstańczych, a od 31 maja do 3 lipca 1921 r. także szefa duszpasterstwa wojsk powstańczych grupy „Wschód”. Równocześnie 3 maja zorganizował kilkusetosobowy oddział bojowy, złożony głównie z ochotników pochodzących zza Odry oraz miejsco-

Sztab grupy „Południe” na stopniach pałacu w Rudach Wielkich, ks. mjr Jan Brandys stoi pierwszy z prawej w pierwszym rzędzie, w środku ppłk Bronisław Sikorski (w jasnym kapeluszu, z opaską), 1921 r. (Biblioteka Śląska w Katowicach)

wych członków POW. Znaczną część grupy stanowili mieszkańcy Dziergowic i miejscowości należących do parafii dziergowickiej. Dlatego oddział nazywany był grupą dziergowicką ks. Brandysa i liczył około 600 osób. Grupa w czerwcu 1921 r. wślawiła się zaciętymi walkami w okolicach Starego Koźła, ponadto broniła Kędzierzyna oraz brała udział w bitwach o Bierawę i Brzeźce. Z powodu ran odniesionych przez głównego dowódcę oddziału ks. Brandys do końca walk powstańczych pełnił w zastępstwie funkcję dowódcy.

Grupa dziergowicka w czasie III powstania śląskiego. Przerwa podczas marszu, okolice Starego Koźła, 1921 r. (zbiory Władysława i Andrzeja Pustelników)

Podczas swojej posługi wśród powstańców i żołnierzy ks. Jan odprawiał dla nich msze św., udzielał sakramentów, uczestniczył w modlitwach porannych i wieczornych. Opiekował się też rannymi i chorymi powstańcami, umożliwiając im przyjęcie sakramentów. Ponadto rozpowszechniał prasę i rozprowadzał modlitewniki wśród walczących. Jak pisał ks. Michał Kłakus:

„Ksiądz Brandys najczęściej był na pierwszej linii frontu: podrywał do walki, przekonywał wątpiących o zwycięstwie, zajmował się

rannymi, a jednocześnie, jeżeli warunki na to pozwalały, uczestniczył w porannych i wieczornych modlitwach, słuchał spowiedzi i odprawił msze”.

Ważnym elementem działań ks. Brandysa było sporządzenie listy poległych powstańców, wydawanie zaświadczeń o ich śmierci oraz pomoc w poszukiwaniu zaginionych. Prowadził też wykłady na kursach dla żołnierzy, które organizował Górnośląski Uniwersytet Ludowy.

W okresie powstań i plebiscytu pracownicy wrocławskiej kurii nazywali ks. Brandysa „Grosspolen” (Wielki Polak). Wskutek tego ks. Giovanni Battista Ogno Serra, który był komisarzem Stolicy Apostolskiej, potępił polskich księży angażujących się w walki wyzwolenicze ludności polskiej przeciwko Niemcom, publikując 29 czerwca 1921 r. specjalne orędzie na ten temat. Księdza Jana wymieniano jako jednego z najwybitniejszych uczestników powstań śląskich. Przełożeni wojskowi tak go oceniali:

Msza św. dla powstańców (zbiory Władysława i Andrzeja Pustelników)

„Należy do tych księży, którzy z zaparciem samego siebie nie tylko pod względem ideowym, ale przede wszystkim bojowym, mogą być wzorem wszystkim powstańcom”.

„[...] jest jedną z najwybitniejszych postaci w polskim ruchu zbrojnym na Górnym Śląsku i jeśli chodzi o duchowieństwo śląskie, to można powiedzieć bez przesady, że kroczy na czele śląskich księży niepodległościowców”.

Opiekun powstańców, komisarz i proboszcz

Po zakończeniu działań powstańczych ks. Brandys został komisarzem likwidacyjnym wojsk powstańczych dla powiatów gliwickiego, kozielskiego, pszczyńskiego, raciborskiego i rybnickiego. Jako komisarz pełnił *de facto* służbę cywilną, swoją siedzibę miał w Rybniku. Interesował się też byłymi powstańcami, ich sytuacją materialną oraz osobami niepełnosprawnymi i rodzinami powstańców, którzy zginęli w czasie walk. Przejawem tego nurtu jego działalności było kierowanie Komitetem Niesienia Pomocy Ubogim Rodzinom Powstańców z Pułku Strzelców Bytomskich. Miał również swój wkład w stworzeniu Związku Powstańców Górnego Śląska.

W 1923 r. ks. Jan Brandys został członkiem Towarzystwa dla Zgromadzenia i Przeprowadzenia Opieki nad Uchodźcami Narodowości Polskiej z Państwa Niemieckiego i Czeskiego, którego celem było zaspokojenie roszczeń majątkowych uchodźców. W tym czasie otrzymał propozycję objęcia prestiżowej funkcji dziekana Okręgu Wojskowego w Grodnie, której jednak nie przyjął. Dlatego też 6 grudnia 1923 r. został zdemobilizowany.

Wkrótce po demobilizacji objął obowiązki administratora parafii Najświętszego Serca Pana Jezusa w Brzezinach Śląskich (obecnie

Zarząd Stowarzyszenia Koła 75 pułku piechoty, dawnego 1 Pułku Strzelców Bytomskich: pierwszy wiceprezes ks. kapelan Jan Brandys (siódmy z lewej), prezes gen. Władysław Langner (obok ks. Brandysa), drugi wiceprezes płk Wacław Klaczyński (w środku, z szablą), wiceprezes mjr rezerwy Bańczyk oraz członkowie zarządu: kpt. rez. Urbańczyk, kpt. rez. Gąssior i zastępcy pp. Korus i Szczotka, 1934 r. (NAC)

dzielnica Piekar Śląskich), której w 1924 r. został proboszczem. I tutaj ujawnił swój talent organizatorski, podejmując prace remontowe przy kościele: wymianę dachu i założenie nowych dzwonów oraz poszerzenie cmentarza parafialnego i rozbudowanie plebanii. Jako proboszcz brzezińskiej parafii potrafił zjednać sobie ludzi i zorganizować pracę grup parafialnych: III Zakonu św. Franciszka z Asyżu, Kongregacji Mariańskiej Panien, Bractwa Szkaplerza, Stowarzyszenia Mężów Katolickich, Bractwa Matek Chrześcijańskich, Dzieła Dzieciństwa Jezusowego itp. Przyczynił się do rozwoju polskich i niemieckich organizacji działających na terenie parafii. Został członkiem rady wiejskiej w Brzezinach Śląskich.

Prokuratura Rzeszy 24 września 1924 r. wydała nakaz aresztowania ks. Jana Brandysa pod zarzutem zdrady stanu. Dokument nie uwzględniał faktu, że w międzyczasie uzyskał on obywatelstwo polskie. Jednak na mocy ustawy amnestyjnej z 17 sierpnia 1925 r. postępowanie zostało umorzone.

Kościół Najśw. Serca Pana Jezusa w Brzezinach Śląskich (stan obecny)
(E-ncyklopedia wiedzy o Kościele katolickim na Śląsku, https://silesia.edu.pl/index.php/Plik:Brzeziny_sl_kosciol.jpg)

8 października 1933 r. ks. Brandysa przeniesiono do parafii św. Barbary w Królewskiej Hucie (obecnie Chorzów). Jego poprzednikiem był ks. Józef Gawlina, który wówczas został ordynariuszem połowym Wojska Polskiego. Tutaj nowy proboszcz rozwinął działalność społeczną, udzielając wsparcia organizacjom istniejącym na terenie parafii oraz tworząc nowe bractwa i stowarzyszenia, m.in. Bractwo Oblicza Pana Jezusa, Krucjatę Eucharystyczną oraz Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży Męskiej i Żeńskiej. Równocześnie współorganizował Związek Powstańców Śląskich, w który mocno był zaangażowany. W trosce o życie religijne swoich wiernych w Królewskiej Hucie opracował skrypt, w którym zawarł naukę katechizmową dla dzieci przygotowujących się do spowiedzi i Pierwszej Komunii Świętej.

Będąc proboszczem w Chorzowie, ks. Brandys dał się poznać jako dobry gospodarz, doprowadzając też do powstania szpitala św. Jadwigi, wybudowanego z inicjatywy parafian mieszkających w Królewskiej

Kościół św. Barbary w Chorzowie (stan obecny) (E-ncyklopedia wiedzy o Kościele katolickim na Śląsku, https://silesia.edu.pl/index.php/Plik:Chorzow_barb1.jpg)

Hucie. Szpitalem zarządzała rada międzyparafialna, której został przewodniczącym. Był to jeden z powodów uznania go za osobę wrogą III Rzeszy.

Nie wszystkim jednak podobała się działalność ks. Brandysa jako proboszcza w Królewskiej Hucie. Powodem tego była jego stanowczość i przekonanie o słuszności swoich poglądów, co w konsekwencji doprowadzało nieraz do sporów i nieporozumień z członkami wspólnot działających przy parafii. Wielu z nich oskarżało go o wykorzystywanie ambony do celów politycznych.

Od 1937 r. ks. Brandys pełnił obowiązki diecezjalnego kapelana Związku Polskich Towarzystw Gimnastycznych „Sokół” na Śląsku. Rok później zlecono mu budowa nowego kościoła, który miał być przeznaczony dla stacjonującego od 1934 r. w Królewskiej Hucie 75 pp, którego był kapelanem. Plany budowlane nie zostały zrealizowane z powodu wybuchu II wojny światowej.

VIII ogólnopolski zlot Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” w Katowicach, zorganizowany w 70 rocznicę utworzenia sokolstwa polskiego i 15 rocznicę powrotu Śląska do Polski. Fragment pokazów gimnastycznych, czerwiec 1937 r. (NAC)

Poświęcenie koszar 75 pp w Królewskiej Hucie, 1934 r. (NAC)

Ponownie w Wojsku Polskim

Od początku działań wojennych ks. Jan Brandys był szczególnie obserwowany przez władze okupacyjne, które organizowały próby zamachu na jego życie. Obaj z bratem byli zarejestrowani w *Specjalnej księdze gończej dla Polski* (Sonderfahndungsbuch Polen) jako niebezpieczni dla III Rzeszy. Powodem tego była ich propolska działalność oraz zaangażowanie w walkę o przyłączenie Śląska do Polski. Dlatego zagrożony rozstrzelaniem musiał ratować się ucieczką.

W przeddzień wybuchu II wojny światowej ks. Brandys otrzymał rozkaz mobilizacyjny, zgodnie z którym 5 września 1939 r. miał stawić się w Modlinie. Jednakże nie udało mu się tam dotrzeć z powodu wojsk niemieckich, w szybkim tempie zmierzających w kierunku Warszawy. Ostatecznie przez Rumunię, Jugosławię i Włochy dotarł do Francji. W listopadzie 1939 r. wstąpił do powstających oddziałów Wojska

Polskiego i został szefem duszpasterstwa w Coëtquidan koło Rennes, gdzie mieściło się centrum wyszkolenia polskiej armii tworzonej we Francji. Jak sam wspominał, mieszkał „w drewnianej celce”, która była ciasnym koszarowym pomieszczeniem. Jednocześnie docierały do niego niepokojące informacje, że jego brat Paweł był „torturowany w więzieniu i zmuszony do rezygnacji z probostwa”.

Po przybyciu do Francji ks. Jan Brandys włączył się aktywnie w działania skierowane przeciwko okupantowi. 22 stycznia 1940 r. został wybrany do Rady Narodowej kierowanej przez Ignacego Jana Paderewskiego, pełnił w niej obowiązki sekretarza. Jako duszpasterz żołnierzy we Francji wygłaszał kazania, prowadził pogadanki i rozprawdzał książki. Zaangażował się też w działalność duszpasterstwa objazdowego wśród Polaków w okolicach Lens. Po kapitulacji Francji razem z pozostałymi członkami Rady przedostał się do Londynu.

Podczas pobytu w Syrii z dowódcami Samodzielnej Brygady Strzelców Karpackich (zbiory Władysława i Andrzeja Pustelników)

2 kwietnia 1940 r. biskup polowy Józef Gawlina mianował go szefem duszpasterstwa w polskiej brygadzie w Syrii, tworzonej na rozkaz gen. Władysława Sikorskiego. Dowódcą został gen. Stanisław Kopański. To z jego inicjatywy brygadzie nadano nazwę „Strzelców Karpackich”. Generał Kopański zapisał w swoich wspomnieniach:

„Z Paryża przybył do Bejrutu ks. Brandys, mianowany szefem duszpasterstwa Brygady. Był on członkiem Rady Narodowej, powołanej przez prezydenta. Brał ongiś udział w powstaniu śląskim”.

Na przełomie kwietnia i maja 1940 r. na Bliski Wschód przyjeżdżali żołnierze przebywający wówczas głównie na Węgrzech i w Rumunii. Wraz z nimi do Libanu udał się także ks. Brandys. Jako kapelan był odpowiedzialny za podniesienie morale żołnierzy po upadku Francji. Dochodziło bowiem wśród nich do licznych kłótni, zdarzało się nieposłuszeństwo wobec wyższych oficerów. Nieporozumienia pogłębiała rozłąka z rodzinami i niepokój o ich los. Pomoc kapelanów była więc nieodzowna i temu służyły między innymi tworzone przez nich biblioteki polowe oraz świetlice dla żołnierzy.

Z żołnierzami gen. Kopańskiego ks. Brandys brał udział w obrobie Tobruku od 19 sierpnia do 12 grudnia 1941 r. Od sierpnia 1941 do października 1942 r. kierował duszpasterstwem Wojska Polskiego na Środkowym Wschodzie. Jak tłumaczył w jednym z listów, był odpowiedzialny za obszar „od Tobruku do Teheranu”, za wojska w Egipcie, Palestynie, Syrii, Iraku i Iranie. Odpowiadał też za organizację duszpasterstwa we wszystkich polskich oddziałach formowanych na wyznaczonym terenie. Został awansowany do stopnia podpułkownika, a w 1943 r. – pułkownika. Z żołnierzami gen. Władysława Andersa uczestniczył w walkach na ziemi włoskiej, w tym 15 maja 1944 r. o Monte Cassino.

W czasie działań wojennych rozpoczęto we Włoszech tworzenie 3 Korpusu Polskiego, w którym ks. Brandysa mianowano szefem dusz-

**Jak się zachować wobec
nieprzyjaciela.**

Pamiętaj o tym, że wróg, który przeciwko Tobie stoi i do Ciebie mierzy i na Twe życie nastaje, tak długo jest wrogiem, jak długo z bronią w rękę na Ciebie uderza. Z chwilą, kiedy mu rannemu broń z ręki wypadnie, lub kiedy uznając się pokonanym broń porzuca i w niewolę się Twoją oddaje, z tą chwilą przestaje być wrogiem, jest człowiekiem jak każdy inny człowiek. Mścić się nad nim, ani mu krzywdy czynić nie wolno.

On, podobnie jak Ty, pełnił swój obowiązek żołnierski i dlatego, podobnie jak Ty, zasługuje na cześć i uznanie.

Stąd to wielcy wodzowie często oddawali cześć dzielnemu przeciwnikowi.

Panie! Pozostań z nami.

**PANIE
POZOSTAŃ Z NAMI**

MODLITEWNIK I ŚPIEWNIK

OPRACOWAŁO POLSKIE
DUSZPASTERSTWO POŁOWE
W. P. na ŚRODKOWYM
WSCHODZIE

WYDANIE TRZECIE

NAKŁADEM SIOSTR ELŻBIETANEK
W JEROZOLIMIE
ROK 1943

DRUKARNIA OO. FRANCISZKANÓW
W JEROZOLIMIE

Modlitewnik *Panie, pozostań z nami* z 1943 r. (Muzeum Regionalne w Zwoleniu)

pasterstwa. Dowódcą został gen. Michał Tokarzewski-Karaszewicz. Korpus złożony z jednostek wojskowych pozostałych na Wschodzie ostatecznie sformowano w drugiej połowie 1944 r.

Będąc duszpasterzem wojsk polskich na Bliskim Wschodzie, ks. Brandys zakładał świetlice i biblioteki polowe dla żołnierzy. Z jego inicjatywy powstał modlitewnik dla żołnierzy *Panie, pozostań z nami. Modlitewnik i śpiewnik*, opracowany przez Polskie Duszpasterstwo Połowe WP na Środkowym Wschodzie, wydany po raz pierwszy w 1940 r. Książd Jan jest autorem przedmowy, w której uzasadnia potrzebę takiego modlitewnika. W słowie do pierwszego wydania czytamy:

„Księża kapelani [Samodzielnej] Brygady Strzelców Karpackich ułożyli niniejszą książkę, aby ułatwić żołnierzom poznanie i miłowanie Boga. Przyszliśmy, Bracia-żołnierze, do grobu Chrystusowego zaczerpnąć sił na dalszy trud o swoje święte prawa. Zabierzmy z tego świętego

miejsca tyle wewnętrznej mocy, by nam nie zabrakło ducha ofiarności i odwagi. Gdy przyjdzie chwila tęsknoty i zabraknie cierpliwości, gdy śmierci trzeba będzie spojrzeć w oczy, gdy się cieszyć będziecie z powodzeń orężnych, zwycięstwa, oswobodzenia Ojczyzny i swoich miłych – weźmijcie do ręki tę książeczkę, otwórzcie ją. Wstępne zaraz słowo »Panie, pozostań z nami« będzie dla smutnych pociechą, a dla cieszących się zachętą i zarazem przestrożą. Idź, książeczko, w świat i wykonaj swe zadanie”.

Ksiądz Brandys dbał o swoich żołnierzy, był dobrym duszpasterzem. I chociaż nieraz potrafił być bardzo stanowczy, a nawet wybuchowy, cieszył się powszechnym szacunkiem żołnierzy, oficerów i kapelanów wojskowych. Nazywany był przez nich ojczulkiem.

Ksiądz Jan Brandys, zwany ojczulkiem, podczas rozmowy z żołnierzem (zbiory Władysława i Andrzeja Pustelników)

Duszpasterz na emigracji

Po zakończeniu działań wojennych ks. Jan Brandys planował powrót do Polski. Uniemożliwiła mu to jednak sytuacja polityczna w Polsce powstała po II wojnie światowej. Obawiał się, że jako byłemu powstańcowi śląskiemu zostanie wytoczony mu proces, który zakończy się komunistycznym więzieniem. Dlatego w 1947 r. zwrócił się z prośbą do bp. Stanisława Adamskiego o bezterminowy urlop. Ordynariusz diecezji katowickiej zezwolił mu też na podjęcie pracy duszpasterskiej

Kościół Matki Bożej
Częstochowskiej
i św. Kazimierza, Londyn,
Devonia Road
(widok obecny)
(zbiory Adama Brandysa)

w Wielkiej Brytanii. Osiedł tam razem z grupą polskich wojskowych. Do końca życia mieszkał w Londynie. Pracował w duszpasterstwie wojskowym, pełniąc swoje obowiązki do chwili zakończenia procesu demobilizacji Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie.

W maju 1947 r. ks. Brandys został proboszczem polskiej parafii na londyńskiej Devonian Road. Zorganizował ją od podstaw z myślą o Polakach, którzy zdecydowali się pozostać w Wielkiej Brytanii. Wkrótce parafia stała się centrum życia politycznego w Londynie, gdzie spotykali się politycy rządu emigracyjnego i wojskowi pozostający na obczyźnie. Ksiądz Brandys był też dziekanem polskich księży pracujących w Londynie i okolicach. To dla nich założył Stowarzyszenie Kapłanów Polskich w Wielkiej Brytanii, pełniąc w nim do 1959 r. obowiązki prezesa. Dzięki jego staraniom w Londynie został utworzony drugi ośrodek duszpasterski dla Polonii. W późniejszych latach zaopiekowali się nim księża marianie, obecni tam do dzisiaj. Parafia pozostaje niezmiennie ważnym ośrodkiem polonijnym.

Na spotkaniu w swojej parafii ze środowiskiem emigracyjnym (zbiory Władysława i Andrzeja Pustelników)

W Londynie z bp. Herbertem Bednorzem (zbiory Władysława i Andrzeja Pustelników)

Równocześnie po II wojnie światowej ks. Brandys podjął współpracę z polskimi organizacjami emigracyjnymi. Szczególnie mocno zaangażował się w działalność Związku Powstańców Śląskich. Był współzałożycielem Związku Polskich Ziem Zachodnich oraz długoletnim członkiem rady tej organizacji. Należał też do Rady Emigracyjnej Kapituły Orderu Odrodzenia Polski.

Ksiądz Jan Brandys znany był ze swojej bezkompromisowej postawy. Okazywał swoją niezależność od przełożonych wojskowych w sprawach duszpasterskich, narzucając im własne rozwiązania, co nieraz skutkowało konfliktem z oficerami. Stanowczość księdza była też przyczyną braku zaufania do niego bp. Gawliny. Dlatego dopiero w 1964 r. został on mianowany dziekanem generalnym WP, a 4 listopada 1965 r. – kapelanem papieża Pawła VI (prałatem).

Kapelan Pawła VI (zbiory Władysława i Andrzeja Pustelników)

Grób ks. Jana Brandysa na cmentarzu w Leyton, Wielka Brytania (zbiory Adama Brandysa)

Po wojnie zaczęły też dawać o sobie znać problemy zdrowotne ks. Jana. Biskup Gawlina pisał o nim: „Tu wśród kapelanów ks. Brandys z uporem i gracją zrobił znów kilka niespodzianek (zresztą miał pierwszy atak apopleksji)”.

Ostatnie lata życia ks. Brandys spędził w parafii Matki Bożej Częstochowskiej i św. Kazimierza w Londynie. Pomagał miejscowym kapłanom w pracy duszpasterskiej, służąc szczególnie posługą w konfesjonale. Na krótko przed śmiercią otrzymał awans na stopień generała

brygady. Zmarł po ciężkiej chorobie 27 lutego 1970 r. w Londynie. Został pochowany na cmentarzu św. Patryka w Leyton.

W kościele garnizonowym św. Kazimierza w Katowicach znajduje się tablica pamiątkowa ufundowana przez kapelanów Wojska Polskiego. Wśród upamiętnionych trzech pułkowników znajduje się nazwisko ks. Jana Brandysa.

„Ksiądz z bronią w ręku”

Postawa niepodległościowa i duszpasterska ks. Brandysa zostały docenione przez władze państwowe. Za swoją działalność w okresie międzywojennym otrzymał Krzyż na Śląskiej Wstędze Waleczności i Zasługi, Gwiazdę Górnośląską, Krzyż Walecznych (3 razy), Miecze Hallerowskie, Krzyż Litwy Środkowej, Medal Niepodległości. Natomiast za działalność społeczną był dwukrotnie odznaczony Złotym Krzyżem Zasługi. Od władz emigracyjnych po II wojnie światowej (2 maja 1956 r.) otrzymał Krzyż Komandorski z Gwiazdą Orderu Odrodzenia Polski.

Ksiądz Jan Brandys w okresie powstań śląskich i plebiscytu pozostawał bezkompromisowy w kwestiach narodowych, zdeterminowany w działaniach o przyłączenie Śląska do Polski. Nie bał się walczyć, dlatego żołnierze mówili o nim: „ksiądz z bronią w ręku”. Razem ze swoim bratem skutecznie bronił polskości i wiary. Pozostawił po sobie pamięć wiernego kapłana, dobrego duszpasterza, zasłużonego działacza społecznego i człowieka, który potrafił scalać różne odłamy polskich organizacji emigracyjnych.

Z Krzyżem Komandorskim Orderu Odrodzenia Polski
(zbiory Władysława i Andrzeja Pustelników)

Za pomoc w przygotowaniu publikacji i udostępnienie zdjęć
wyrażam podziękowania:
Adamowi Brandysowi, Andrzejowi i Władysławowi Pustelnikom,
autorom Filmowej Encyklopedii Powstań Śląskich
(prod. Muzeum Powstań Śląskich w Świętochłowicach),
reżyserom Kamilowi Niesłonemu i Maciejowi Marmoli,
ks. prof. Henrykowi Olszarowi
oraz Muzeum Regionalnemu w Zwoleniu

Bibliografia

Archiwum Archidiecezji Katowickiej

Akta personalne ks. Jana Brandysa; Schematyzm (1924–1970)

Materiały udostępnione przez Adama Brandysa – druki ulotne i opracowania własne

Bębnik G., *Sonderfahndungsbuch Polen. Specjalna Księga Gończa dla Polski*, „Biuletyn IPN” 2017, nr 9.

Biskup Józef Gawlina w Związku Sowieckim. Edycja dokumentów i wprowadzenie J. Myszor, Katowice 2015.

Brandys Jan [w:] J. Szymański, *Duszpasterze Polonii i Polaków za granicą*, t. 1, Lublin 2010.

Brandys Jan [w:] *Piekarzanie. Leksykon mieszkańców Piekar Śląskich*, red. H. Gawlik, J. Grajewska-Wróbel, L. Wostal, Z. Bogacki, Piekary Śląskie 2010.

Brandys Jan [w:] *Słownik biograficzny duchowieństwa archidiecezji katowickiej (1922–2008)*, red. J. Myszor Katowice 2009.

Chodyniecki D., *Wojskowa służba kapelańska w czasie II wojny światowej*, „Saeculum Christianum” 1998, nr 5, z. 2.

Gawlina J., *In viam pacis. Dziennik Biskupa Polowego Wojska Polskiego 1939–1945*, wstęp i opr. J. Myszor, Katowice 2019.

Gawlina J., *Wspomnienia*, opr. J. Myszor, Katowice 2004 (wyd. 1), Katowice 2014 (wyd. 2), Katowice 2018 (wyd. 3).

Gruszka F.S., *Nasze czasy. Wiek XX*, Pszczyna 2005.

Janeczek Z., *Poczet dowódców powstań śląskich 1919–1920–1921. Wybrane sylwetki*, Katowice 2009.

Kłakus M., *Bracia Brandysowie – obrońcy polskości i wiary ojczystej* [w:] *Korfanty i inni... Rok 1918 na Górnym Śląsku*, red. J. Myszor, H. Ol-szar, Katowice 2018.

- Kopański S., *Wspomnienia wojenne 1939–1946*, Warszawa 1990.
- Myszor J., *Historia diecezji katowickiej*, Katowice 1999.
- Odrowąż-Zawadzki Z., *Samodzielna Brygada Strzelców Karpackich w obronie Tobruku*, „Niepodległość i Pamięć” 2002, nr 18.
- Olszar H., *Udział duchowieństwa śląskiego w życiu narodowym i politycznym II Rzeczypospolitej*, „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne” 1999, nr 32.
- Trojnar A., *Rola księży Jana i Pawła Brandysów w kształtowaniu historii ziemi śląskiej* [w:] *Z życia książki. Ochrona i konserwacja zbiorów bibliotecznych oraz konteksty. Prace dedykowane Profesorowi Leonardowi Ogiermanowi*, red. A. Tokarska, Katowice 2015 („Studia Bibliologiczne”, t. 20).
- Waszkiewicz Z., *Duszpasterstwo w siłach zbrojnych Drugiej Rzeczypospolitej (1918–1939)*, Toruń 2000.
- Wojskowa służba śląskich duchownych 1918–1980*, red. Z. Kapała, J. Myszor, Katowice 1999.
- Wyglenda E., *Brandys Jan* [w:] *Słownik biograficzny ziemi pszczyńskiej*, red. A. Lysko, Pszczyna 1995.
- Zarzycka Z., *Brandys Jan* [w:] *Słownik biograficzny Katolickiego Duchowieństwa Śląskiego XIX i XX wieku*, red. M. Pater, Katowice 1996.
- Zuziak J., *Wysilek mobilizacyjno-organizacyjny Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie w drugiej wojnie światowej*, „Piotrkowskie Zeszyty Historyczne” 2003, nr 5.

Strony internetowe

https://silesia.edu.pl/index.php?title=Brandys_Jan&oldid=67699

https://www.youtube.com/watch?v=51Y-F_xPZDY

POLAND

OPUBLIKOWANE BROSZURY z serii „Bohaterowie Niepodległej”

1. Marek Gałęzowski, *Stanisław Kaszubski „Król”*
2. Grzegorz Bębnik, Sebastian Rosenbaum, Mirosław Węcki, *Wojciech Korfanty*
3. Anitta Maksymowicz, *Agnieszka Wisła*
4. Marek Gałęzowski, Jerzy Kirszak, *Józef Piłsudski*
5. Tomasz Sikorski, *Antoni Sikorski*
6. Przemysław Olstowski, *Gustaw Orlicz-Dreszer*
7. Zdzisław Kościański, *Józef Skrzydlewski*
8. Daniel Koreś, *Józef Szostak „Filip”*
9. Zdzisław Kościański, *Kazimierz Zenkteler „Warwas”*
10. Daniel Koreś, *Konstanty Plisowski*
11. Krzysztof Korda, *Ksiądz Józef Wrycza*
12. Jacek Magdoń, *Leopold Lis-Kula*
13. Jacek Błoński, *Orlęta Przemyskie. Obrońcy polskich Kresów*
14. Zofia Fenrych, *Tadeusz, Stanisław i Władysław Fenrychowic*
15. Marek Gałęzowski, *Wacław Lipiński*
16. Wawrzyniec Wierzejewski, *Wincenty, Jan i Maria Wierzejewscy*
17. Marek Gałęzowski, *Jerzy Kulczycki*
18. Grzegorz Łeszczyński, *Ksiądz Józef Skorel*
19. Szymon Nowak, *Franciszek Sikorski*
20. Tomasz Gąsowski, *Władysław Belina-Prażmowski*
21. Bartosz Januszewski, *Mariusz Zaruski*
Бартош Янушевський, Маріуш Заруський
22. Marek Kozubel, *Józef Gigiel-Melechowicz*
23. Szymon Nowak, *Wilhelm Jakub Kasprzykiewicz*
24. Radosław Wnorowski, *Bronisław Bohaterewicz*
25. Marek Gałęzowski, *Bogusław Szul-Skjöldkrona*
26. Grzegorz Łeszczyński, *Henryk Bolesław Dyduch*
27. Marek Gałęzowski, *Wilhelm Wyrwiński „Wilk”; Zygmunt Wiktor Bo-*
browski „Zdzisław”
28. Marek Gałęzowski, *Zygmunt Radoński „Żarski”*

29. Marek Kozubel, *Edward Franciszek Herbert*
30. Barbara Męczykowska, *Józef Haller*
31. Marek Gałęzowski, *Tadeusz Żuliński „Roman Barski”*
32. Krzysztof Karol Daszyk, *Stanisław Długosz „Tetera”*
33. Tomasz Sikorski, *Harcerze w wojnie polsko-bolszewickiej*
34. Szymon Nowak, *Stefan Pogonowski*
35. Marian Miszczuk, *Władysław Nekrasz*
36. Bartłomiej Kluska, *Ksiądz Ignacy Jan Skorupka*
37. Szymon Nowak, *Bohaterowie spod Zadwórze*
38. Radosław Wnorowski, *Stefan Kossecki*
39. Przemysław Kałek, *Stanisław Kwaśniewski*
40. Marek Pietruszka, *Teresa Jadwiga Grodzińska*
41. s. Teresa Antonietta Frącek RM, *Matka Matylda Getter*
42. Grzegorz Łubczyk, *Henryk Sławik*
43. Wojciech Königsberg, *Jan Piwnik „Ponury”*
44. Grzegorz Makus, *Tadeusz Zieliński „Igła”*
45. Arkadiusz Kazański, *Jan Piotr Koziątek*
46. Sławomir Formella, *Lech Bądkowski*
47. Grzegorz Łeszczynski, *Henryk Bąk*
48. Arkadiusz Kazański, *Alina Pienkowska-Borusewicz*
49. Artur Adamski, *Kornel Morawiecki*
50. Maja Lubiejewska-Chilicka, *Maryla Płońska*
51. Anna Maria Adamus, *Józef Sierociński*
52. Paweł Rokicki, *Mieczysław Bejnar*
53. Adam Hlebowicz, *Grażyna Lipińska*
54. Mariusz Kolmasiak, *Walenty Wójcik*
55. Szymon Nowak, *Jan Szypowski „Leśnik”*
56. Marek Gałęzowski, *Zygmunt Zygmuntowicz (Ostersetzer)*
57. Tomasz Dziki, *Wojciech Józef Gromczyński*
58. Marek Gałęzowski, *Bajonczycy*
59. Michał Gruszczyński, *Stanisław Leon Jeute „Cezary”*
60. Marian Miszczuk, *Jan Rossman*
61. Szymon Nowak, *Adolf Pilch „Góra”, „Dolina”*
62. Marek Gałęzowski, *Ksiądz Józef Panaś*
63. Daniel Szlachta, *Józef Rymer*
64. Marek Kozubel, *Zofia, Sabina i Anna Kleczkowskie*
65. Marek Gałęzowski, *Bolesław Mościcki, Bronisław Romer*
66. Aleksandra Anna Kozłowska, *Bolesław Roja*

67. Witold Iwaszkiewicz, *Alfons Zgrzebnik*
68. Jacek Stępowski, *Romuald Suliński*
69. Tomasz Ściborowski, Jan Zdzienicki, *Roman Siekiel-Zdzienicki*
70. Tomasz Panfil, *Antoni Kopaczewski „Lew”*
71. Justyna Błażejowska, *Jan Olszewski*
72. Szymon Nowak, *Józef Bellert*
73. s. Marcina Ewa Gieniusz CSIC, *Ewa Matuszewska „Mewa”*
74. Tomasz Panfil, *Andrzej R. Czaykowski „Garda”*
75. Grzegorz Makus, *Henryk Lewczuk „Młot”*
76. Marek Pietruszka, *Józef Bronisław Marjański „Jan Marski”*
77. Mariusz Żuławnik, *Tadeusz Zygmunt Jeziorowski*
78. Tomasz Panfil, *Kazimiera Garbowska „Wdowa”*
79. Daniel Szlachta, *Ksiądz Jan Brandys*
80. Ewelina Małachowska, *Józefa Kantor*
81. Wojciech Gonera, *Jan Zieliński „Wojtek”*
82. Grzegorz Łeszczyński, *Stefan Głogowski „Józef”*

W przygotowaniu:

83. Szymon Nowak, *Jan Żabiński „Franciszek”*
84. Małgorzata Sokołowska, *Antoni Kasztelan*

Koncepcja merytoryczna serii „Bohaterowie Niepodległej”:

dr hab. Marek Gałęzowski, dr hab. Jerzy Kirszak

Konsultacja naukowa: dr hab. Marek Gałęzowski

Redakcja: Irmina Samulska

Korekta: Magdalena Baj

Projekt graficzny: Sylwia Szafrńska

Skład: Iwona Kuśmirowska

Fotografia na okładce:

Ks. Jan Brandys w mundurze z czasów II wojny światowej

(zbiory Władysława i Andrzeja Pustelników)

Druk i oprawa:

Wydawnictwo Diecezjalne i Drukarnia w Sandomierzu

ul. Żeromskiego 4, 27-600 Sandomierz

© Copyright by Instytut Pamięci Narodowej

Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu, 2021

ISBN 978-83-8229-371-5 (druk)

ISBN 978-83-8229-372-2 (pdf online)

Zapraszamy:

www.ipn.gov.pl

www.ipn.poczytaj.pl

